

УДК 343.2

О. М. Гаргат-Українчук
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ БАНДИТИЗМУ

Криміногенна ситуація, що склалася в Україні, перетворилася на найбільш небезпечне соціальне зло, яке створює серйозну загрозу становленню та розвитку суверенної держави. Одним з чинників, що її обумовлюють, є наявність такого негативного соціального явища, як організована злочинність в усіх формах її прояву та бандитизму зокрема. Незважаючи на стабільну тенденцію до поступового зменшення кількості злочинів цього виду, бандитизм залишається одним з найбільш небезпечних загальнокримінальних проявів організованої злочинності.

У рамках багатьох теоретико-методологічних досліджень окремі автори вивчали кримінально-правові та кримінологічні аспекти збройних нападів, зокрема тих нападів, що були вчинених бандами. Відомими авторами таких наукових праць є М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.В. Бедриківський, П.С. Белінський, В.І. Борисов, В.В. Василевич, А.Г. Гамзиков, В.В. Голіна, В.Л. Грохольський, І.М. Даньшин, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, І.В. Іваненко, М.В. Корнієнко, Я.Ю. Кондратьєв, Д.А. Корецький, В.В. Лунєєв, Є.К.Марчук, В.В.Петров, Ж.В.Островський, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.П. Тихий, М.Т. Хавронюк, Т.В. Шутємова та інші вчені.

Мета статті – дослідити основні ознаки кримінологічної характеристики бандитизму.

Вчені-криміналісти визнають правильність віднесення бандитизму до злочинів проти громадської безпеки. Так, наприклад, В.В. Голіна зазначає, що сучасний бандитизм, незважаючи на кількісно-якісні показники, певну поширеність та жорстокість своїх проявів, все ж безпосередньо не спрямований проти держави та основ національної безпеки. Він вказує на те, що сутність сучасного бандитизму полягає в організованому корисливо-насильницькому збагаченні, перерозподілі капіталу, сфер впливу і ліквідації конкурентів [8, с. 12].

Основним безпосереднім об'єктом бандитизму є система охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносин громадської безпеки щодо створення безпечних умов життєдіяльності та захисту суспільства від загальнонебезпечних організованих посягань з використанням зброї. Як безпосередні додаткові об'єкти бандитизму можуть виступати життя та здоров'я людини, її

особиста воля, власність, нормальна робота підприємств, установ чи організацій тощо.

Зазначимо, що бандитизм відноситься до злочинів з усіченим складом, тобто для настання кримінальної відповідальності за цей злочин не потребується встановлення суспільно небезпечних наслідків. Момент закінчення злочину, передбаченого ст. 257 Кримінального кодексу України (далі – КК України), слід визначати з урахуванням того, в якій формі він вчинюється: 1) організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи і організації чи на окремих осіб; 2) участь у такій банді; 3) участь у вчинюваному нею нападі [17, с. 733].

На думку В.В. Голіни, існує два шляхи організації банди: первісне безпосереднє створення банди і перетворення групи в банду в процесі її злочинної діяльності. Серед дій щодо первісної організації банди він виділяє визначення і вибір об'єктів, на які передбачається напад, попередня їх розвідка, складання плану нападу, можливих варіантів опору та інших особливостей; окреслення кола осіб, які здатні за своїми фізичними, психічними та інтелектуальними здібностями здійснити напад та іншу діяльність у банді; обміркування засад об'єднання таких осіб у сталу злочинну групу (родинні зв'язки, погрози, користь, етнічна приналежність, сумісна участь у бойових конфліктах, відбування покарання у місцях позбавлення волі, використання будь-яких особистих мотивів тощо); вибір зброї, технічних засобів, транспорту, зв'язку та причин появи їх у банді (придбання, викрадення, виготовлення, заволодіння тощо); встановлення порядку розподілу здобутих злочинним шляхом цінностей і майна; вироблення правил конспірації, внутрішньої дисципліни та форм легалізації учасників банди, навчання їх прийомам, які полегшують вчинення нападів; відпрацювання моделей поведінки і версій на випадок затримання і дачі показань слідчим органам; встановлення джерел фінансування банди. На думку цього автора, перетворення групи у банду в процесі злочинної діяльності означає її якісну зміну, пов'язану з надбанням групою ознак, притаманних саме банді, при цьому помітно змінюються пріоритети організаторів або більшості учасників групи, види злочинної діяльності [8, с. 18].

Деякі автори, зокрема В.В. Голіна, вважають банду організованою (створеною) вже з моменту висловлення окремими особами згоди вступити до неї і взяти участь в її діяльності [8, с. 18]. І.В. Іваненко, навпаки, зазначає, що бандитизм доцільно вважати закінченим з моменту початку вчинення дій, спрямованих на створення банди. Автор обґрунтовує свою позицію тим, що такий підхід має більший превентивний вплив щодо запобігання такому створенню. Крім того, він зазначає, що за відсутності конкретного прояву бандитизму через розбій, вбивство, пошкодження майна тощо практично неможливо чітко визначити конкретні характеристики того стану речей, коли банду вже можна вважати створеною [10, с. 25–26].

Загальноузгодженою сьогодні є думка про те, що участю слід визнавати згоду суб'єкта на членство в такій організації, згоду на прийняття на себе відповідної ролі й поінформованість інших членів (або принаймні вищого керівництва) банди про цю згоду, що дає їм можливість розраховувати на його участь і допомогу [19, с. 71]. Зокрема, В.І. Кононенко щодо цього пише так: «Участь у банді може здійснюватись у різноманітних формах. Для цього достатньо самого факту вступу особи в озброєну банду або виконання в її інтересах якихось дій» [11, с. 27]. Так само П.С. Матишевський і С.Д. Шапченко, зазначаючи, що для інкримінування особі участі в озброєній банді достатньо самого факту її перебування в складі, однак наголошують на тому, що така участь може передбачати: «а) перебування в складі банди тих осіб, які її створили; б) вступ до складу існуючої банди особи, яка не брала участі в її створенні; в) виконання особами, вказаними у п. п. а) і б), обов'язків, які покладаються на них єдиним планом злочинної діяльності банди; г) виконання особами, вказаними у п. п. а) і б), доручень, розпоряджень, наказів керівника (керівників) банди чи її окремих підрозділів, якщо банда має ієрархічну структуру; г) вчинення особами, вказаними у п. п. а) і б), будь-яких діянь, що спрямовані на забезпечення існування та функціонування банди, з власної ініціативи» [15, с. 540].

Ми поділяємо точку зору І.В. Іваненка, який пропонує вважати участю у банді таку ситуацію, коли особа, надавши згоду на участь у банді, своїми реальними діями, спрямованими на допомогу банді у вчиненні нею злочинів, довела готовність дотримуватися своєї згоди. Тобто моментом закінченості складу має насамперед розглядатися момент надання згоди (за умови її підтвердження реальними діями). Коли ж факт надання такої згоди не встановлено, то моментом закінченості складу є момент вчинення на користь банди будь-яких дій [10, с. 27].

Специфічним способом участі в банді або у вчинюваному нею нападі є заволодіння зброєю

або пристосування зброї для нападів. Заволодіння зброєю особою завчасно, ще до вступу в банду, або після вступу до банди викликає великий практичний інтерес, адже ця діяльність дуже інформативна з точки зору встановлення намірів особи. Це також характеризує загальну спрямованість умислу особи, а також важливі асоціальні риси її характеру, акцентуацію на насилля, жорстокість, неправомірні дії. Вже сам по собі факт заволодіння зброєю тягне за певних умов відповідальність особи. Встановлено, що такі дії винних осіб мали місце у кримінальних справах про бандитизм [5, с. 14].

Іншими способами участі в банді або у вчинюваному бандою нападі можуть бути: 1) участь у розробці або втіленні заходів з конспірації злочинної діяльності банди; вивчення кримінальних справ про бандитизм дало змогу виявити досить високий рівень розповсюженості такого роду дій; 2) розробка або участь у розробці планів здійснення бандитських нападів на підприємства, установи, організації та окремих громадян; 3) зберігання коштів банди; 4) інші дії (наприклад, підшукання та використання інформації, наданої «навідниками», якими можуть виступати: а) особи, які незнайомі членам банди, але які погодились за певну матеріальну винагороду надати необхідну інформацію; б) особи, які самостійно вийшли на бандитське угруповання з пропозицією вчинити напад і не є членами банди; в) особи з оточення членів банди; г) за відсутності спільних коштів банди внесення необхідних для організації нападу сум) [3, с. 36].

Потрібно зауважити, що більшість науковців схиляється до того, що під озброєністю банди слід розуміти наявність хоча б у одного з її членів вогнепальної або холодної зброї за умов обізнаності інших членів банди про таку наявність і про призначення цієї зброї [17, с. 732; 14, с. 385]. До вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, мисливської зброї (нарізної або гладкоствольної), як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) [20, с. 82]. Холодною зброєю, наявність якої також свідчить про озброєність банди, визнаються предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою [18].

Стосовно другої спеціальної ознаки бандитизму – мети створення банди – слід зазначити, що

єдиних міркувань у вчених та практиків щодо розуміння поняття «напад» немає. Крім того, немає й законодавчого визначення цього терміна, хоча в Особливій частині КК України знаходиться низка статей, окрім тієї, що передбачає відповідальність за бандитизм, де законодавець, формулюючи диспозиції тієї чи іншої статті, використовує термін «напад» (наприклад, ст. 187 КК України «Розбій», ст. 261 КК України «Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення») [22, с. 14].

Хоча однією з головних кваліфікуючих ознак бандитизму є спрямованість його мети на напад, винними у бандитизмі визнаються не лише ті учасники банди, які фактично брали участь у цьому нападі. Структура побудови банди може передбачати різний розподіл функцій між її членами, і таким чином далеко не всі вони можуть бути потрібними для фактичного вчинення нападу. Інші учасники можуть здійснювати підготовку злочину, забезпечувати прикриття тощо [7, с. 213–217].

Сьогодні для правильного розуміння девіантної поведінки осіб, які є учасниками банд, а також для організації ефективної системи запобігання бандитизму вельми важливим є розгляд питань типологізації та класифікації сучасних банд. Це дає змогу суб'єктам боротьби з бандитизмом в Україні правильно оцінити ступінь кримінальності та соціальної небезпеки бандитизму в області, регіоні, взагалі в державі, визначити наявність необхідних сил боротьби з ним, достатній рівень професіоналізму для виявлення, розкриття і припинення бандитських нападів, а також для запобігання бандитизму. У зв'язку з цим в кримінології часто використовують такі поняття, як «класифікація» та «типологізація» (зокрема, в кримінологічній літературі часто вживаються такі терміни, як «класифікація заходів запобігання злочинності», «типологія злочинних груп», «типологія злочинців»).

Класифікація, на нашу думку, закріплює певний розподіл чогось на окремі класи, розряди, категорії. Наприклад, класифікація злочинців за демографічними, кримінально-правовими ознаками, психологічними, особливостями тощо без конкретизованого класифікатора (ознаки). Ним може бути будь-яка ознака: як істотна, так і властива якійсь іншій групі явищ. Уточнимо, що у рамках класифікації вивчається не особа як певного роду цінність, а контингент злочинців (краді, розбійники, бандити тощо) [8, с. 110].

За ступенем складності організаційної побудови під час вчинення злочину розрізняють організовані групи та злочинні організації (ч. ч. 3, 4 ст. 28 КК України). За методами вчинення злочинів виділяють власне економічну злочинність і загальнокримінальну злочинність. Представники «білокомірцевої» злочинності вчиняють злочини через

обман, в тому числі зі зловживанням службовим становищем та підкупом, а члени загальнокримінальних угруповань використовують погрози, насильство, шантаж, напади тощо. За ступенем організованості бувають такі злочинні групи: 1) слабкоорганізовані («прості»), які не мають суворої підлеглості та чітко позначеного організатора, є невеликими (3–5 осіб), а способи вчинення їх злочинів не відрізняються різноманітністю; 2) середньо організовані, які мають яскраво визначеного організатора, який спрямовує діяльність групи, планує злочини, організовує їх вчинення, при цьому чисельний склад таких груп нараховує 5–10 і більше учасників; 3) високоорганізовані, які займаються нападами на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, рекетом, наркобізнесом, відмиванням «брудних» грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинних шляхом, контрабандою тощо, при цьому вони можуть налічувати понад сотні учасників.

За територіальним розподілом організовані формування можуть бути локальними, регіональними, міжрегіональними, міжнародними, транснаціональними [12, с. 291–292]. Існують також злочинні організовані групи, котрі розподіляються за етнічними, культурними та історичними зв'язками (такі зв'язки об'єднують їх із країнами походження і створюють основну злочинну мережу, що виходить за національні межі) [8, с. 111; 4, с. 114–121; 6, с. 36–38].

Підсумовуючи викладені положення, слід зробити висновок, що проведене вивчення й узагальнення ознак банди та їх зіставлення з ознаками таких форм співучасті, як вчинення злочину організованою групою та вчинення злочину злочинною організацією, показує, що постійними, притаманними банді, як константа, є лише ознаки вчинення злочину організованою групою осіб. Отже, банда належить до такої форми співучасті, як вчинення злочину організованою групою осіб. Ознаками банди, які характеризують її як організовану групу, виступають множинність учасників (три і більше), об'єднаність єдиним планом з розподілом функцій, наявність лідера, наявність внутрішніх форм поведінки, стійкість, озброєність, наявність спеціальної мети створення – вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

Література

1. Алексеев А.И. Криминология : курс лекций / А.И. Алексеев. – М. : ЩИТ-М, 1999. – 339 с.
2. Ачмиз Л.Г. Бандитизм: правовые, криминологические и правоприменительные аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Л.Г. Ачмиз. – Краснодар, 2006. – 234 с.
3. Бедриківський В.В. Бандитизм: соціально-правовий і криминологічний аналіз : [монографія] /

В.В. Бедриківський, О.М. Литвинов / за наук. ред. О.Н. Ярмиша. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2009. – 164 с.

4. Белінський П.Є. Етнічне бандоформування: концептуально-теоретичний, практичний аспекти / П.Є. Белінський // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою : міжвід. наук. зб. – Т. 22. – К. : НДІ «Проблеми людини», 2001. – С. 114–121.

5. Гамзиков А.Г. Состав и признаки бандитизма / А.Г. Гамзиков // Российский следователь – 2009. – № 14. – С. 13–15.

6. Геворгян Г.М. Преступные этнические формирования / Г.М. Геворгян // Законность. – 1999. – № 9. – С. 36–38.

7. Голина В.В. Понятие банды и основные криминологические черты бандитизма в Украине / В.В. Голина // Новый кримінальний кодекс України : питання застосування і вивчення. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 213–217.

8. Криминологія: Загальна та Особлива частини : [підручник] / [В.В. Голина, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодед та ін.] ; за ред. В.В. Голини, Б.М. Головкіна. – Х. : Право, 2014 – 513 с.

9. Голина В.В. Злочинності – організовану протидію / В.В. Голина. – Х. : Рубікон, 1998. – 128 с.

10. Іваненко І.В. Аналіз національного законодавства про боротьбу з бандитизмом / І.В. Іваненко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 6. – С. 45–48.

11. Кондратьев Я.Ю. Про узагальнення результатів аналізу процесів щодо дій організованих бандитських формувань / Я.Ю. Кондратьев, В.В. Петров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К. : Міжвід. наук.-досл. центр боротьби з орг. злочинністю, 2000. – Вип. 1. – С. 7–13.

12. Криминология : [учебник] / [под. ред. В.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского]. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.

13. Криминология : [учебник] / под общ. ред. А.И. Долговой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 848 с.

14. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч.] / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

15. Миньковский Г.М. Виктимологическая профилактика и задача уголовной политики в сфере борьбы с тяжкими насильственными преступлениями / Г.М. Миньковский, В.Ф. Побегайло // Виктимологические проблемы борьбы с преступностью. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1988. – С. 52–63.

16. Милоков С.Ф. Уголовно-правовое значение криминологической характеристики преступника : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С.Ф. Милоков. – Воронеж, 1980. – 197 с.

17. Морозов Н.А. Преступность и борьба с ней в Японии / Н.А. Морозов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 215 с.

18. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 // Постанови Плену-

му Верховного Суду України у кримінальних справах (1973–2004) : офіц. вид. / за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 154–159.

19. Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та криминологічні проблеми) / В.О. Туляков. – О. : Юрид. літра, 2000. – 155 с.

20. Хавронюк М.Т. Озброєність і вчинення нападів як специфічні ознаки банди / М.Т. Хавронюк // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. – № 2. – С. 74–83.

21. Шостко О.Ю. Зарубіжні віктимологічні дослідження щодо організованої злочинності / О.Ю. Шостко // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень : матеріали «круглого столу» (25 квітня 2013 р.) / ред. колегія: В.І. Борисов (голов. ред.), Б.М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х., 2013. – С. 120–123.

22. Шутемова Т.В. Понятие банды и бандитизма. Виды банд / Т.В. Шутемова // Следователь. – 2004. – № 9. – С. 10–15.

Анотація

Гаргат-Українчук О. М. Криминологічна характеристика та основні ознаки бандитизму. – Стаття.

Дослідження полягає в комплексному аналізі кримінально-правової та криминологічної характеристики бандитизму. З'ясовано структуру, стан і тенденції бандитизму, досліджено особистість члена злочинного угруповання, визначено детермінанти вчинення цього злочину та особливості механізму злочинної поведінки.

Ключові слова: бандитизм, кримінальна відповідальність, організована злочинна група, криминологічна характеристика бандитизму, детермінанти, запобіжні заходи.

Аннотация

Гаргат-Украинчук О. М. Криминологическая характеристика и основные признаки бандитизма. – Статья.

Исследование заключается в комплексном анализе уголовно-правовой и криминологической характеристики бандитизма. Выявлены структура, состояние и тенденции бандитизма, исследована личность члена преступной группировки, определены детерминанты совершения этого преступления и особенности механизма преступного поведения.

Ключевые слова: бандитизм, уголовная ответственность, организованная преступная группа, криминологическая характеристика бандитизма, детерминанты, меры предосторожности.

Summary

Harhat-Ukrayinchuk A. M. Criminological characteristics and basic features of banditry. – Article.

The study is the comprehensive analysis of criminal law and criminological characteristics of banditry. It was found the structure, status and trends of banditry, studied personality gang member, identified determinants of committing the crime and features of the mechanism of criminal behavior.

Key words: banditry, criminal liability, organized criminal group, criminological characteristics of banditry, determinants precautions.